

Muzea a české země (1814 – 2014): výzva k revizi historiografické tradice¹

Pavel Šopák

Doc. PhDr. Pavel, Šopák, Ph.D.
Slezské zemské muzeum v Opavě
Nádražní okruh 31
746 01 Opava
e-mail: pavel.sopak@fpf.slu.cz

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2015, 3:1:9-20

The marketing campaign launched by the Ministry of Culture of the Czech Republic ahead of the upcoming centenaries of the national geographic museums in Prague, Brno and Opava (1814–1818) is a most suitable starting point for a long overdue critical discussion of the current approach to the history of museums in the Czech Land in particular and Central Europe in general. The concept of a museum's foundation, establishment or first opening must be viewed historically because of the difference in its content in a society divided into estates (pre-1860) and in a civil society (post-1860). This paper is a call for a more fine-grained analysis of the history of museums as institutions and a detailed comparative treatment of this concept with the aim of achieving a more objective phenomenology of the museum in 1800-1945 Central Europe.

Key words:

Czech Lands, museum history, Prague, Brno, Opava, national geographic museums, foundation, establishment

Reflexe muzeí ve střední Evropě počítá se známými letopočty: 1802 je rokem vzniku Šeršníkova muzea v Těšíně,² rok 1803 je spjat s počátky přípravy založení brněnského muzea, v roce 1811 vzniklo Joanneum ve Štýrském Hradci, o tři léta později byly položeny základy muzea v Opavě a o další čtyři roky bylo úředně stvrzeno zřízení brněnského muzea. Tato chronologie je všeobecně známá a je multiplikována v textech různé povahy s takovou samozřejmostí, že to až zastihuje vše, co předcházelo, i to, co následovalo. Bereme léta 1802–1818 jako léta dramatické proměny, jako údobí výrazného hodnotového obratu středoevropské společnosti, v němž muzeum tvoří specifické pojítko mezi významově kontrastními póly: mezi minulostí a současností, mezi trvalostí a stálostí a mezi proměnlivostí danou progresem, mezi kulturou a přírodou, mezi dějinami a budoucností. Mezi klasicismem a romantismem, mezi osvícenstvím a patriotismem. Jak vidno, tento kontext není prost ambivalencí, ani paradoxů. Paradoxní je třeba to, že osvícenská teorie muzea neexistuje, jakkoliv se sama doslova nabízí: osvícenství je totiž v (každém) muzeu přítomno požadavkem názornosti prezentace abstraktních jevů konkrétním, smyslově přístupným materiálem, jakož i požadavkem obecné

¹ Studie vznikla v rámci řešení grantového úkolu GA ČR č. P409/12/0048.

² Tento rok uvádí sám Leopold Jan Šeršník v dopise Johannu Jakubu Heinrichu Czikanovi z 13. září 1807, jak upozornil Milan Kudělka v *in Kudělka (1957)*, s. 149.

přístupnosti tohoto materiálu lidem bez ohledu na jejich sociální původ, a odtud deklarovaným a zcela zřetelně manifestovaným morálně-edukativním smyslem, jež prohlížení muzejních sbírek má jakožto zdroj povznesení, kultivace a rozvoje individuálního potenciálu člověka. Dalším paradoxem je i to, že muzeum jako takové se přičí vývoji, jenž je vlastní přírodě i kultuře; tkví v trvání, jež kontrastuje s perspektivismem osvícenství, a odtud vyzývá k rozpomínání v muzejních síních. Je tedy současně antiosvícenská, neboť společenský progres by měl zákonitě převrstvit to, co už někdy někde bylo, a ne ve vzpomínce tuto minulost petrifikovat. Jenže předměty soustředěné v muzeu jsou pouze vodítkem k následování ve smyslu perspektivy; je jim vlastní asociativní síla něčeho tajemného, starobylého a přístupného více smyslově než rozumově (historismus). Shrneme-li řečené, muzeum je vždy a priori racionální institucí – servisem poznání diktovaným abstraktním systémem třídění materiálu – a současně romantickou institucí, jevištěm příběhů, které před divákem (znovu)ožívají. Koneckonců, tak tomu bylo před dvěma staletími a tak je tomu i dnes.

Jestliže si uvědomíme složitost muzea z hlediska jeho poslání, jsme doslova na dosah uvědomění si složitosti jeho vzniku a utváření. Proto je kampaň, vedená v gesci ministerstva kultury České republiky a zaměřená na prezentaci tří centrálních muzejních pracovišť – někdejších zemských muzeí v Praze, Brně a Opavě³ – doslova provokací. Běžné historiografické pojetí, které zcela zdomácnělo a prostřednictvím této kampaně znovuožilo v reklamních spotech v televizi a rozhlasu, prostřednictvím internetu, denního tisku nebo plakátů zvoucích na jubilejní akce, sugeruje představu, že tři nejstarší a největší muzea v českých zemích vznikla v krátkém časovém intervalu let 1814–1818; že šlo o jednorázové akty, o jakési dějinné přelomové události, jimž jakoby nic nepředcházelo a po nichž nic nenásledovalo. Není to pravda a je jen škoda, že muzejní jubilea nevyprovokovala diskusi o dějinách muzeí a s nimi diskusi o principech historické muzeologie a že marketing viditelně vítězí nad skutečným hlubokým poznáním. A to je u paměťové instituce, kterou muzeum i v 21. století je, skoro neuvěřitelné. Symptomatické v tomto směru bylo osmé celorepublikové kolokvium *Muzeum a proměny společnosti*, organizované na počátku listopadu 2014 v Brně, v jehož programu se hovořilo nikoliv o výročí muzeí, nýbrž o průběhu *oslav* těchto výročí, jako by ta sama byla něčím zcela samozřejmým.

Převažující pocit nedorozumění, jež jubilejní akce vyvolávají, pramení ze střetu mezi jednoduchou marketingovou *pravdou*, vyhovující povrchnosti většinové společnosti, kterou ministerstvo nutně reprezentuje a která jednoznačně vyhovuje

³ Na vlastních webových stránkách projektu, viz www.200letmuzejnictvi.cz, je uvedeno např. toto: „Tři největší zemská muzea České republiky – Slezské zemské muzeum, Moravské zemské muzeum a Národní muzeum spojí síly v projektu pod názvem Strážci paměti: 200 let muzejnictví v České republice. (...) Oslavy dvoustého výročí muzeí jsou rozděleny do let 2014 až 2018. Každý rok představí jedno ze stěžejních témat muzejního života – rok 2014 pod názvem Muzea vznikající bude patřit oslavám jubilea Slezského zemského muzea.“ A dále: „Před 200 lety bylo v Opavě založeno první veřejné muzeum a jeho zakladatelé poprvé představili své sbírky přírodnin, artefaktů a knih.“

muzejním managementům, a mezi složitostí historiografického poznání, jímž se opakovaná pravda mění v očividnou nepravdu. Tedy abychom byli konkrétnější: setrváme-li u muzea opavského, je zjevné, že 1. května 1814 nebylo muzeum otevřeno veřejnosti, protože ani neexistovalo; pouze toho dne Ernst Mückusch von Buchberg (mimochodem osoba, kterou dějiny opavského muzea doposud ani neuváděly) předal jednomu ze zakladatelů Faustinu Ensovi patisk Krünitzovy encyklopedie pořízený brněnským Trasslerovým nakladatelstvím. A tento dar označil Faustin Ens s odstupem přibližně třiceti let jako první impuls ke vzniku muzea – muzea, jež se někdy v budoucnu teprve utvoří.⁴ Kdy bylo opavské muzeum jakožto instituce *založeno* a *otevřeno* veřejnosti, což jsou dvě odlišné historické situace, nelze přesně určit; za založení se bere administrativní schválení existence sbírky, budované při opavském gymnáziu, k čemuž došlo v roce 1818, avšak ta i nadále byla více méně jakousi polosoukromou iniciativou. A za datum *otevření* muzea sami účastníci zakladatelského procesu považovali neděli 27. května 1821. Avšak i po tomto datu se publicita, která je *conditio sine qua non* moderní veřejné instituce, omezovala jen na intelektuální elitu, v Opavě na okruh lidí kolem gymnázia a na část městské honorace, jelikož v jediných opavských novinách, jimiž byla *Troppauer Zeitung*, bychom o této události hledali zprávu marně.

Badatelských témat, k nimž reklamní akce o trojici nejstarších českých muzeí doslova provokuje, je samozřejmě vícero. Připomeňme ještě jedno, spočívající v nesrovnalosti trojice muzeí. Jistě, dnes jsou sledovaná muzea příspěvkovými organizacemi ministerstva kultury, avšak ony letopočty 1814, 1817 a 1818 se týkají zcela jiných muzeí, než těch, s nimiž se setkáváme dnes. A co je skoro neuvěřitelné, že u onoho nejstaršího, tj. u Gymnazijního muzea v Opavě dokonce ani neexistuje právní kontinuita mezi ním a dnešním Slezským zemským muzeem, tedy taková kontinuita, jež je spolehlivě doložitelná u Františkova muzea v Brně – dnešního Moravského zemského muzea – a samozřejmě u Národního muzea v Praze.

Jaký resultát z toho vyplývá pro onu jubilejní kampaň? Odhaluje fakt, že se zcela běžně ahistoricky aplikují zkušenosti s fungováním institucí v občanské éře na instituce stavovské společnosti. Mezi oběma společnostmi ale existují naprosto zásadní odlišnosti, které se týkají také sémantiky pojmů *založení* nebo *veřejnost*, jakož i pojmu veřejné *publicity*. V občanské společnosti, ve střední Evropě se klopotně tvořící od konce 18. století s dovršením tohoto procesu až po roce 1860, je totiž posloupnost kroků, stejně jako sémantika pojmů, označujících fáze zakladatelského procesu, odlišná. Jako příklad budiž vzpomenut vznik městského muzea v Bratislavě v červenci 1868. Tehdy se okrašlovací spolek *usnesl* na svém zasedání založit muzeum a tuto skutečnost dal obratem na vědomí veřejnosti. Proces utváření sbírky pak byl procesem budování muzejní instituce, která již *de iure* existovala, a to na spolkové bázi, a jako taková prostřednictvím médií, tj.

⁴ Podrobně ŠOPAK, Pavel. Rok 1814 – rok počátků. Pokus o reinterpretaci Gymnazijního muzea v Opavě. In: *Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce*, 2014, roč. 52, č. 1, s. 42-54.

zvláště regionálních deníků, vstupovala do života soudobé společnosti aktivizující její smysl pro staré památky a jejich ochranu v muzeu.⁵

Analogicky se rozumí datem založení administrativní počátek mnohých muzeí občanské éry v českých zemích, jednak těch, které povstaly rozhodnutím samosprávného orgánu, i těch, jež vzešly ze spolkové iniciativy. Založení muzea v Náchodě se vztahuje k datu 18. srpna 1879, kdy se městská reprezentace usnesla na umístění privátní archeologické sbírky ředitele měšťanské školy Jana Karla Hraše v jedné z místností budovy chlapecké měšťanky. Ke zpřístupnění veřejnosti došlo v roce 1880 poté, co soukromá sbírka byla sloučena se sbírkou školní.⁶ Jinak datují založení muzea v Chebu. V tomto historicky významném západočeském městě se vznik muzea datuje k 15. květnu 1874, s tím že tato událost je připomínána jako založení „nejstaršího krajského muzea v českých zemích“.⁷ Znamená to otevření muzea? Či snad výročí prvního impulsu, nějaké veřejné výzvy ke sběratelské akci, předcházející ucelené muzejní kolekci? Nikoliv; v tomto případě jde o administrativní rozhodnutí města poskytnout muzeu zázemí v podobě dvou místností, jež byly uvolněny v tzv. městském domě.

Podobně tomu bylo také v rakouském Slezsku. Kupříkladu založení městského muzea v Jeseníku avizovaly místní noviny v říjnu 1900 notickou o *vzniku* muzea z podnětu komunální správy, tj. usnesením městské reprezentace, načež se jeho fyzická podstata, tvořená z velké části dary občanů, utvářela velmi povlovně až ex post, a *otevření* připadlo až na rok 1905. Rovněž nejstarší české muzeum ve Slezsku, jímž bylo Muzeum Matice opavské v Opavě, vzniklo tímto způsobem. Na jeho počátku v březnu 1885 – ten je brán jako rok založení muzea – nestála sbírka hmotných dokladů minulostí, nýbrž plamenná výzva v novinách, která mimochodem dlouho u veřejnosti nezabírala, o vzniku muzejního odboru matice, načež *de facto* se tato instituce rodila až v následujících letech a desetiletích.⁸

Kupodivu ještě komplikovanější byl průběh utváření muzea uměleckoprůmyslového typu v Opavě, jenž se promítá hned do několika dat založení. Zdejší Muzeum císaře Františka Josefa pro umění a řemesla, užívající paralelní označení Slezské zemské muzeum, povstalo v následujících krocích: nejprve na zasedání obchodní a živnostenské komory dne 14. října 1881 v sále opavské radnice zazněla myšlenka takové muzeum v Opavě založit; následovalo ustavení komitě pro založení muzea na bázi komory (10. února 1882), které získalo statut spolku, jehož stanovy byly schváleny 21. července 1882. Prezentační činnost muzea byla zahájena 22. dubna 1883 krátkodobou výstavou vesměs zapůjčených

⁵ FAUST, Ovídius – FUZÁK, Ludo. Z historie mestského múzea v Bratislave. In: *100 rokov Mestského múzea v Bratislave 1868–1969*. Bratislava : Mestské múzeum – vydavateľstvo Obzor, 1968, s. 15.

⁶ SÁDLO, Václav. Dvě významná výročí Okresního muzea v Náchodě. In: *Náchodsko od minulosti k dnešku. Vlastivědný sborník muzeí náchodského okresu*, Náchod : Okresní muzeum, 1989, s. 261.

⁷ BABICKÝ, Stanislav. 85 let chebského muzea. In: *Chebsko. Sborník k 85. výročí založení chebského muzea (1874–1959)*, Cheb : Krajské vlastivědné museum, 1959, s. 9.

⁸ [PRASEK, Vincenc]. Rodáci!. In: *Opavský týdeník* 1885, roč. 16, č. 22 (18. března), s. 1; [TÝŽ]. Proč chceme míti své museum v Opavě? In: *Opavský týdeník* 1885, roč. 16, č. 25 (28. března), s. 1.

předmětů, a to v prostorách, které byly pouze provizoriem,⁹ a současně otevřením provizorní instalace sbírek dne 1. dubna 1883 v prostorách užívaných obchodní a živnostenskou komorou.¹⁰ Ale stále šlo o přípravnou fázi, jakkoliv posvěcenou úřady, angažmá reprezentace mocenské a podnikatelské elity i veřejnou publicitou, o fázi anticipující *založení* muzea jakožto sbírkotvorné instituce. Za uzavření procesu založení lze vlastně považovat až datum 27. říjen 1895, kdy byla otevřena veřejnosti samostatná muzejní budova s instalací sbírek.

I pro občanskou společnost, z hlediska fungování v mnohém jednodušší než byla společnost stavovská, resp. protoobčanská (před rokem 1848, resp. před rokem 1860), máme tedy co dočinění se dvěma na sebe kauzálně vázanými akty, jimiž jsou akt *založení* a *otevření*.¹¹ Založením se míní vytvoření organizační báze, tj. muzejního odboru (komité, spolku) buďto při některém v místních, již existujících spolcích, nebo na bázi samosprávného orgánu – a okamžité zveřejnění tohoto aktu v novinách. Vlastní budování se završuje otevřením expozice nebo alespoň uspořádáním nějaké výstavy soustředěných artefaktů. Tyto kroky se vztahují k datům, které pro budoucnost uchovávají nejen písemné prameny, ale i soudobé noviny, čili existuje pro verifikaci načasování kroků zakladatelského procesu hned několikrát kontrola.

A tu jsme u další odlišnosti. U muzeí stavovské společnosti jsou to často jen mlhavé dohady, co a kdy se přesně stalo. V tomto smyslu je chybné vyložení smyslu data 1. květen 1814 v případě opavského muzea jen jedním z takovýchto případů. Faustín Ens po letech napsal, že muzeu se toho dne dostalo prvního *posvěcení*, načež moderní historici usoudili – promítajíce do Ensovy charakteristiky dobové situace svou vlastní, moderní zkušenost s fungováním institucí občanské společnosti – že toho dne bylo muzeum (jakožto instituce, tj. nějaké sbírky) *založeno*, nebo dokonce *otevřeno* veřejnosti. Ve skutečnosti, jak již víme, žádné muzeum dlouho nevzniklo, tím méně mohla 1. května 1814 opavská veřejnost v tehdejší smyslu tohoto slova něco o muzeu v Opavě tušit.

Marketingová kampaň k dvousetletému výročí českého muzejnictví tedy pracuje s implicitním přenášením zažitých principů fungování občanské společnosti na společnost stavovskou, což se týká i jiných aspektů výkladu dějin muzeí. Tak například je obecnou zkušeností, že občanská společnost spočívá na pevných, „tvrdých“ datech a ty periodicky připomíná jako akt uchování mezních událostí života společnosti v kolektivní paměti. Tato data vstupují do mysli současníků a zdůvodňují smysl oslav. Přitom pro stavovskou společnost neměla ani zdaleka takovou cenu, jelikož pro ni byla důležitá jen data týkající se panovnického domu a života státu. Jako příklad uveďme vznik Šeršníkovy muzea v Těšíně, údajně připadající na rok 1802. Jenže tento letopočet je odvozen z formulace v dopise z 13.

⁹ Landesmuseum für Kunst und Gewerbe. In: *Silesia* 1883, roč. 24, č. 48 (22. dubna), s. 3; Die Eröffnung der kunstgewerblichen Ausstellung. In: *Silesia* 1883, roč. 24, č. 49 (25. dubna), s. 4.

¹⁰ Kunst- und Kunstgewerbe-Ausstellung in Troppau. In: *Silesia* 1883, roč. 24, (4. dubna), s. 3.

¹¹ Errichtung eines städtischen Museums. In: *Mährisch-schlesische Presse*, 1900, roč. 17, č. 74 (21. října), s. 3.

září 1807, jež Šeršník adresoval svému příbuznému Johannu Czikkannovi do Brna, aby mu referoval, jaké jsou ve Slezsku učené kabinety a knihovny. Rozepisuje se v něm o své knihovně, *zřízené k veřejnému účelu*, a o sbírce přírodnin a starožitností, která je teprve v počátcích, protože teprve *před pěti lety* se započalo s jejím budováním.¹² Nemáme tedy co dočinění s analogickou situací, jakou sledujeme v Opavě? Nebo jinak řečeno, kde bereme jistotu, že roku 1802 v Těšíně fungovalo nějaké muzeum! Nepřímým důkazem o oprávněnosti pochyb nad tímto datem budiž, že Johann Czikkann v Šeršníkově nekrologu, vydaném krátce po jeho smrti 21. ledna 1814 v podobě samostatné brožury, sice uvádí údaje o sbírce a její struktuře i o jejím systematickém vedení, avšak nějaký letopočet v textu nenalezneme.¹³ Nadace, jež povstala z Šeršníkova odkazu finančního i materiálního, vznikla až 18. června 1824.¹⁴ Nazíráno praxí občanské společnosti, až toto datum bychom měli brát za vznik muzea jakožto instituce *sui generis*.

Samostatné téma badatelského zájmu, které doplňuje naznačený okruh problémů, poskytuje horizontální komparativní pohled na události v muzejním světě, jež se týkají situace desátých a dvacátých let 19. století v různých místech střední Evropy. Je zvláštní, že v relativně krátkém časovém intervalu se v různých místech střední Evropy objevily iniciativy, jež vedly ke vzniku veřejných muzeí. S tímto trendem souvisí nápadná tendence ke standardizaci a s ní k implicitnímu poměřování či ke vzájemnému vztahování těchto muzeí v soudobé publicistice. Ta tvoří důležité pojítko mezi oněmi iniciativami, a je to pojítko, jež slučuje shody a eliminuje odlišnosti. Tak je tomu u osobnosti, která má čestné místo v nejstarších dějinách muzeí v českých zemích – Christiana Carla Andrého (1763–1831), spjatého jednak Moravskoslezskou společností pro povznesení orby, jednak s časopisy *Patriotisches Tagesblatt* (1800–1805) a *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* (od 1811) a *Hesperus* (od 1809). V pomyslném průsečíku organizační práce ve Společnosti, kde vykonával funkci sekretáře, a redaktorské činnosti se objevuje užívání slova muzeum v Andrého textech. Programové texty korespondují s jeho sběratelskou aktivitou, jež ve vazbě ke Společnosti započala v roce 1803. Byla to aktivita směřující k příštímu zemskému muzeu, které by tudíž mělo svůj počátek hledat v tomto roce, nebo v roce 1806, kdy Andrého činnost ještě zesílila.

V roce 1811 André publikoval v *Hesperu* program krajských muzeí – koncept literaturou sice pravidelně zmiňovaný,¹⁵ nikdy však ne plně analyzovaný s ohledem na to, co nakonec bylo vykonáno. Tento koncept muzejní sítě můžeme chápat jako snahu distribuovat civilizační standardy z centra na periferii a současně jako pokus,

¹² KUDĚLKA, Milan. Korespondence Leopolda Jana Šeršníka s J. P. Cerronim a J. J. Czikkannem. In: *Slezský sborník* 1953, roč. 51, č. 2, s. 275-277.

¹³ CZIKANN, Johann Jakob Heinrich. *Leopold Johann Scherschnick's Ehregedächtniß*. Brünn : Johann Georg Trasser, 1814, s. 16.

¹⁴ KUDĚLKA, Milan. *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1957, s. 153.

¹⁵ Např. STŘESKOVÁ, Jaroslava. Působení Kristiána Karla Andrého v českých zemích. In: *Vědecké práce Československého zemědělského muzea v Praze* 6, Praha, 1966, s. 255-272, zde na s. 257.

jenž není izolovaný. V téže době zaznamenáváme odlišnou iniciativu, směřující naopak k vytvoření centrální, celostátní muzejní instituce, která by se zabírala přírodou jako podmínkou profitu i intelektuálního vzepětí. Jde o myšlenku Johanna Georga Megerleho von Mühlfeld (1780–1831), který formuloval ideu centrálního muzea, které by poskytovalo komplexní přehled o rostlinách, zvířené a minerálech, užitečných z hospodářského, technického nebo medicínského hlediska.¹⁶

Podobně jako André přistupoval k muzeu jako zdroji civilizačního poselství Franz Sartori (1782–1832), původní profesí lékař, především však redaktor a spisovatel. Sartori formuloval cosi, co bychom mohli označit jako rakouskou *muzejní síť*, jejímž posláním by byla distribuce kulturních statků na periférii. Jednotlivým prvkům této struktury říkal *národní muzea*.¹⁷ Je nevyslovenou samozřejmostí, že tato muzea neexistovala sama o sobě, nýbrž rozvíjela vzájemné kontakty, jež nabádaly k poměřování a srovnávání, a odtud ke zpřesnění jejich statutů. Jakkoliv byla vždy v něčem podstatně odlišná – jednou byly motivovány vlivným aristokratem či aristokraty, udržující rezistenci vůči centralizaci (Pešť, Praha), jindy spolkovou činností (Brno), onde vzházejí ze zednářské tradice (Sibiu) nebo z potřeby kompenzace nedostatečné intelektuální reflexe regionu a z touhy vytvořit středisko regionální vědecké a osvětové práce (Těšín, Opava) – v něčem podstatně jsou natolik identická, že je lze zahrnout do jednoho přehledového textu. Jakýmsi vzorem, více deklarovaným než skutečným, protože každé z těchto muzeí je muzeum principiálně zcela odlišné, jim údajně mělo být Joanneum ve Štýrském Hradci, v dobové publicistice akcentované bezesporu proto, že jeho zakladatelem byl arcivévoda Johann, tedy člen panovnické dynastie. Tento odkaz k vlivnému vzoru jako by sám o sobě regionálním muzeím sjednával prestiž, o níž se nepochybuje, i když o přímém vztahu k Joanneu můžeme třeba právě v případě muzeí v Opavě a Těšíně silně pochybovat. Joanneum bylo primárně muzeem orientovaným na rozvoj literární činnosti a patriotismu, což podporovalo sbírání archiválií a budování archeologické sbírky, naproti tomu mineralogie, botanika nebo chemické technologie byly připomínány až na druhém místě.¹⁸ Muzea v Opavě a Těšíně tedy sledovaly oproti Joanneu inverzní strategii.

Není zde prostor rozebírat všechny odlišnosti muzeí Sartoriho „muzejní sítě.“ Upozorníme alespoň na nápadný kontrast mezi muzei brněnským a opavským.

¹⁶ MEGERLE VON MÜHLFELD, Johann Georg. Wünsche für die Aufstellung einer vollständigen Sammlung aller in dem österreichischen Kaiserstaate bisher aufgefundenen, zum ökonomisch-technischen oder medizinischen ebrauzche anwendbar befundenen Thiere, Pflanzen und Mineralien. In: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1812, č. 41 (20. května), s. 244-245.

¹⁷ [SARTORI, Franz]. *Die Nationalmuseen des österreichischen Kaiserstaates: zu Pesth, zu Prag, zu Grätz, zu Brünn, zu Troppau, zu Triest, zu Hermannstadt*. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* č. 59, 25. 7. 1818, s. 233-234, č. 60, 29. 7. 1818, s. 237-240, č. 62, 5. 8. 1818, s. 245-247, č. 65, 15. 8. 1818, s. 257-259, č. 69, 29. 8. 1818, s. 273-276, č. 75, 19. 9. 1818, s. 297-299, č. 80, 7. 10. 1818, s. 317-319, č. 81, 10. 10. 1818, s. 321-324, č. 80, 4. 11. 1818, č. 349-350, č. 89, 7. 11. 1818, s. 354-356, č. 90, 11. 11. 1818, 359-360, č. 92, 18. 11. 1818, s. 365-368.

¹⁸ Joanneum. Sieben Jahresbericht. In: *Archiv für geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 1819, roč. 10, 25. ledna, s. 43-44.

Jestliže muzeum v Brně vzniklo jak rezultat činnosti Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, jako důsledek intelektuálních zájmů elit a jejich prakticismu, jenž sledoval jediný cíl – větší profit, pak v opavských společenských poměrech zdánlivě analogické vyznění téhož, tj. přírodovědně orientovaného muzea funguje jako naplnění kontrastní strategie: jako projev snahy dopomoci městu a tím i slezskému regionu, který utrpěl zrušením Královského úřadu a Slezské zemědělské společnosti, aniž by byla tato ztráta kompenzována vznikem nějaké jiné, ke vzniku významnější instituce, když například biskupství v rámci církevní správy, jehož zřízení se připravovalo, založeno nebylo (na rozdíl od Brna), nebo nevzniklo ve slezském regionu filozofické učiliště. Ta v rámci Stadionovy školské reformy (1809) vznikla v Čechách v Litomyšli, v Plzni a v Českých Budějovicích, na Moravě Brně a v Haliči hned v několika místech – avšak v rakouském dílu Slezska nikde. A přitom víme, že kustod Šeršníkovy muzea v Těšíně Albin Heinrich (1785–1864) roku 1817 navrhl, aby Šeršníkovy sbírky spolu s lokální školskou tradicí vytvořily bázi pro zřízení filozofického učiliště. Nemohlo tomu tak být i v případě Opavy? Těžko dnes soudit.

Dalším tématem k podrobnějšímu studiu, které současně odhaluje nesmyslnost srovnávání muzeí ve střední Evropě, je obsahová struktura příštího muzea, tj. muzejní program. Ten podmiňovaly jednak dobové vzory, jednak intelektuální aktivity muzejních kustodů. Tak tomu bylo i v případě muzeí v rakouské části Slezska, tj. v Opavě a v Těšíně, přičemž u obou zaujme dominantní role knihovny. Těšínský kustod Albin Heinrich (funkci vykonával v letech 1824–1831) provedl v Šeršníkově muzeu katalogizaci entomologické a mineralogické sbírky a vedle přírodovědných zájmů se zajímal o historickou statistiku, tzn. vyznačuje jej onen biedermeierovský mix humanitních a přírodovědných disciplín, kdy na jedné straně jej poutala paleontologie a na straně druhé prehistorická a mediální archeologie.¹⁹ V případě opavského muzea odhaluje oborové preference osobnost zdejšího kustoda Faustina Ense (do 1844). V květnu 1820 se v tisku objevila zpráva o Ensově aktivitě na poli slezské vlastivědy; ta, jak známo, vyšla tiskem v polovině třicátých let hned ve čtyřech svazcích.²⁰ Úkol sepsat „historicko-statisticko-topografický“ popis Slezska lze u něj vyložit jako literární pandán ke sbírkám opavského muzea, které na rozdíl od Těšína získaly jasnou strukturu ještě dříve, než vůbec byly vytvořeny sběratelskou aktivitou. Jedna z nejstarších zpráv o muzeu, jíž je přetisk tzv. Instrumentu, tj. zakládacího dokumentu muzea, totiž přináší představu o podobě, kterou muzeum má mít. Zakladatelé muzea, mezi nimi Faustin Ens, si muzeum představovali jako sled několika více méně samostatných sbírek s vlastním systémem třídění. V dokumentu zasláném Krajskému úřadu v Opavě v červenci 1815, charakterizujícím příští tzv. Slezské provinciální muzeum, šlo o knihovnu a kabinety mineralogie, ornitologie, entomologie a botaniky a

¹⁹ MELION, Josef Vincenc. *Albin Heinrich. Eine Biographie*, Brünn, 1864.

²⁰ Bemühungen des Herrn Professors Faustin Ens um die Landeskunde Schlesiens. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1820, č. 37 (6. květen), s. 148. – Faustin ENS. *Das Oppaland oder der Troppauer Kreis* 1–4. Wien: Carl Gerold, 1835–1837.

dále o soubor strojů, nástrojů a zařízení, jenž jako technologická sbírka povstal díky finanční podpoře JUDr. Piatkeho.²¹ A tady můžeme vidět nápadný, ba přímo provokativní rozdíl mezi Opavou a Brnem, které mělo muzeum s následující oborovou strukturou: 1. dějiny, 2. statistika, 3. fyzika a matematika, 4. přírodní vědy, 5. chemie, 6. technologie a 7. praktické zemědělství.²² O dva roky později se v tzv. Instrumentu, tj. zřizovací listině opavského muzea, již uvažuje jinak, a to zjevně ve snaze přiblížit se Brnu, resp. Joanneu, které je výslovně připomenuto jako vzor pro rozvoj zájmu o regionální historii.²³ Máme tedy co dočinění s principem srovnávání či poměřování, jenž ovládá také Andrého a Sartoriho texty o muzeích. Sice se zdá, že připodobnění opavského muzea Joanneu je podobně nesmyslné jako dnešní řazení muzeí Opavy, Brna a Prahy vedle sebe, avšak je docela dobře možné, že již v roce 1818 šlo o jakousi marketingovou strategii, která sledovala analogický cíl té, jíž je dnešní ministerská kampaň na podporu zemských muzeí v Praze, Brně a Opavě, jejímž cílem je primárně zvýznamnit roli muzeí v moderním světě. O totéž přece usilovali intelektuálové před dvěma staletími, kteří vsadili na hledání shod a potlačování rozdílů, což by usnadnilo bezproblémové postavení muzeí v životě tehdejší společnosti.

Ne dosti na tom. Zdá se, že zveřejnění opavských záměrů v tisku – jednak v *Hesperu* v březnu 1818, jednak v Sartoriho přehledu, vydaném v létě téhož roku – patří do skupiny muzejních projektů, jak je přinesla soudobá publicistika a které souvisely s reformou vzdělávání, tedy s podporou reálných věd. O tom, jak by měla vypadat moderní reálná škola a jak by ji doplňovalo regionální veřejné muzeum, čteme například v projektu provinciálního průmyslového kabinetu z let 1808, jenž měl být ustaven při hospodářské společnosti v Lublani, aby byl spojen s ní a s místní technickou školou a lyceem.²⁴ Analogicky v roce 1813 André referoval v *Hesperu* o projektu ekonomického ústavu čili lycea v Haliči, jež by disponovalo muzeem jakožto sbírkou modelů a současně přírodních produktů,²⁵ tedy o instituci, která měla mít shodnou strukturu, jakou opavská muzeum na počátku svého utváření v roce 1815.

Závěrem těchto úvah, jež spíše vyzývají k dalšímu bádání, než aby je uzavíraly, se pokusme o určité shrnutí, třeba tím, že upozorníme na rozdíl mezi koncem 18. století a mezi dobou kolem roku 1820. Pomůžeme-li si heslem *muzeum* v Krünitzově encyklopedii, tj. v té encyklopedii, jejímž ziskem začalo budování sbírek Gymnazijního muzea v Opavě, dospíváme k představě definice muzea výčtem různých typů. Muzeum determinuje soustředěný materiál, tříděný podle vnitřní

²¹ Kreismuseum in Troppau. In: *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser* 1818, č. 17, březen, s. 129-130.

²² STŘESKOVÁ, Jaroslava, ref. 15, s. 257.

²³ Kreismuseum in Troppau. In: *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser* 1818, č. 17, březen, s. 131.

²⁴ SLOKAR, Johann. *Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.* Wien: Verlag F. Tempsky, 1914, s. 229.

²⁵ *Plan zu einer ökonomischer Anstalt für Galizien.* Hesperus č. 40, červen 1813, s. 320.

logiky toho kterého oboru. A co je ještě důležitější, muzea jsou k vidění pouze v evropských metropolích – v Paříži, zde již fungovala muzea umění, technologické a přírodovědecké, v Berlíně, Londýně, Sankt Petěrburgu – zde v inspirativní vazbě k Akademii věd – nebo v Drážďanech.²⁶ Středoevropská zkušenost, která se formovala s ustavením Schönfeldova Technologického muzea ve Vídni (1799),²⁷ štyrskohradeckého Joanea, s Andrého texty a s jeho brněnským angažmá, se Šeršníkovým zakladatelským dílem v Těšíně a s muzei v Praze, Brně a Opavě, tuto základní zkušenost s muzeem jakožto s institucí moderní společnosti podstatně změnila: podstatně ji demokratizovala, učinila z ní intelektuální servis širších vrstev a vtáhla ji do regionálních problémů hospodářských a sociálních. A současně z hlediska sociálního a kulturního napomohla k definování vrstvy občanské inteligence, kterou tvořili sympatizanti myšlenky muzea na periférii.

Odtud plyne odpověď na otázku, k čemu před dvěma stoletími v českých zemích došlo: K vytvoření formy speciálního regionálního muzea jako produktu a podporovatele soudobé intelektuality a podmínky kultivace občanské společnosti. Pokaždé se k muzeu přistupovalo jinak, ale to neznamenalo, že by shody nebyly důležitější než nápadné rozdíly. Tak dospíváme k paradoxnosti celé situace: že sama zakladatelská vlna, která v první třetině 19. století postihla střední Evropu a dala vzniknout řadě muzejních institucí, si vytvářela marketingové mechanismy – jak dosvědčuje například Sartoriho text – jejichž cílem bylo stírat rozdíly a vyzdvihovat shody, a to i za cenu zjednodušení dějinných peripetií, nebo jinak řečeno, i za cenu, že to, co je deklarováno, nemusí být až tak pravda. A právě tato klamnost marketingu, která je tolik provokativní tváří v tvář historiografické reflexi tří zemských muzeí v České republice v roce 2014, je tím, co spojuje muzea před dvěma staletími s muzei dnes.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources):

[PRASEK, Vincenc]. Rodáci!. In: *Opavský týždenník* 1885, roč. 16, č. 22 (18. března), s. 1.

[PRASEK, Vincenc]. Proč chceme míti své museum v Opavě? In: *Opavský týždenník* 1885, roč. 16, č. 25 (28. března), s. 1.

[SARTORI, Franz]. Die Nationalmuseen des österreichischen Kaiserstaates: zu Pesth, zu Prag, zu Grätz, zu Brünn, zu Troppau, zu Triest, zu Hermannstadt. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* č. 59, 25. 7. 1818, s. 233-234, č. 60, 29. 7. 1818, s. 237-240, č. 62, 5. 8. 1818, s. 245-247, č. 65, 15. 8. 1818, s. 257-259, č. 69, 29. 8. 1818, s. 273-276, č. 75, 19. 9. 1818, s. 297-299, č. 80, 7. 10. 1818, s. 317-319, č. 81, 10. 10. 1818, s. 321-324, č. 80, 4. 11. 1818, č. 349-350, č. 89, 7. 11. 1818, s. 354-356, č. 90, 11. 11. 1818, 359-360, č. 92,

²⁶ Johann Georg KRUEINITZ (ed.), *Oeconomische Encyclopädie, oder allgemeines System der Land-Haus- und Staats-Wirthschaft, in alphabetischer Ordnung* 98, Berlin 1805, s. 449-525.

²⁷ Schönfelds technologisches Museum in Wien. In: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. 1810, roč. 3, č. 5 (22. květen), s. 45-48.

18. 11. 1818, s. 365-368.
- BABICKÝ, Stanislav. 85 let chebského musea. In: *Chebsko. Sborník k 85. výročí založení chebského musea (1874–1959)*. Cheb : Krajské vlastivědné museum, 1959.
- Bemühungen des Herrn Professors Faustin Ens um die Landeskunde Schlesiens. In: *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1820, č. 37 (6. květen), s. 148.
- CZIKANN, Johann Jakob Heinrich. Leopold Johann Scherschnick's Ehregedächtniß. Brünn : Johann Georg Trasser, 1814
- Die Eröffnung der kunstgewerblichen Ausstellung. In: *Silesia* 1883, roč. 24, č. 49 (25. dubna), s. 4.
- ENS, Faustin. *Das Oppaland oder der Troppauer Kreis 1–4*. Wien: Carl Gerold, 1835–1837.
- Errichtung eines städtischen Museums. In: *Mährisch-schlesische Presse*, 1900, roč. 17, č. 74 (21. října), s. 3.
- FAUST, Ovídius – FUZÁK, Ludo. Z historie mestského múzea v Bratislave. In: *100 rokov Mestského múzea v Bratislave 1868–1969*. Bratislava : Mestské múzeum – vydavateľstvo Obzor, 1968.
- Joanneum. Sieben Jahresbericht. In: *Archiv für geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 1819, roč. 10, 25. ledna, s. 43-44.
- Johann Georg KRUEINITZ (ed.), *Oeconomische Encyclopädie, oder allgemeines System der Land- Haus- und Staats-Wirthschaft, in alphabetischer Ordnung* 98, Berlin 1805, s. 449-525.
- Kreismuseum in Troppau. In: *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser* 1818, č. 17, března, s. 129-130.
- Kreismuseum in Troppau. In: *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser* 1818, č. 17, března, s. 131.
- KUDĚLKA, Milan. Korespondence Leopolda Jana Šeršníka s J. P. Cerronim a J. J. Czikannem. In: *Slezský sborník* 1953, roč. 51, č. 2, s. 275-277.
- KUDĚLKA, Milan. *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1957.
- Kunst- und Kunstgewerbe-Ausstellung in Troppau. In: *Silesia* 1883, roč. 24, (4. dubna), s. 3.
- Landesmuseum für Kunst und Gewerbe. In: *Silesia* 1883, roč. 24, č. 48 (22. dubna), s. 3.
- MEGERLE VON MÜHLFELD, Johann Georg. Wünsche für die Aufstellung einer vollständigen Sammlung aller in dem österreichischen Kaiserstaate bisher aufgefundenen, zum ökonomisch-technischen oder medizinischen ebrauzche anwendbar befundenen Thiere, Pflanzen und Mineralien. In: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1812, č. 41 (20. května), s. 244-245.

- MELION, Josef Vincenc. *Albin Heinrich. Eine Biographie*. Brünn, 1864.
Plan zu einer ökonomischer Anstalt für Galizien. In: *Hesperus* č. 40, červen 1813, s. 320.
- SÁDLO, Václav. Dvě významná výročí Okresního muzea v Náchodě. In: *Náchodsko od minulosti k dnešku. Vlastivědný sborník muzeí náchodského okresu*. Náchod : Okresní muzeum, 1989.
- Schönfelds technologisches Museum in Wien. In: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. 1810, roč. 3, č. 5 (22. květen), s. 45-48.
- SLOKAR, Johann. *Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I*. Wien: Verlag F. Tempsky, 1914
- STŘESKOVÁ, Jaroslava. Působení Kristiána Karla Andrého v českých zemích. In: *Vědecké práce Československého zemědělského muzea v Praze* 6, Praha, 1966
- ŠOPÁK, Pavel. Rok 1814 – rok počátků. Pokus o reinterpetaci Gymnazijního muzea v Opavě. In: *Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce*, 2014, roč. 52, č. 1, s. 42-54.